

Το κουμπί του ολέθρου: Η ανθρώπινη καρδιά στην πυρηνική εποχή

Τα Χριστούγεννα του 1944, σ' ένα παγωμένο σοκάκι της Ζυρίχης, δύο άνδρες περπατούν δίπλα-δίπλα μέσα στο σκοτάδι. Ο ένας είναι ο Werner Heisenberg, ένας από τους σημαντικότερους φυσικούς του 20ού αιώνα και η πιο εμβληματική μορφή του γερμανικού πυρηνικού προγράμματος. Ο άλλος είναι ο Moe Berg, πρώην αστέρας του μπέιζμπολ και κατάσκοπος των Αμερικανών, με αποστολή να διαπιστώσει αν οι Ναζί βρίσκονται κοντά στην κατασκευή της ατομικής βόμβας. Αν χρειαστεί, έχει εντολή να τον σκοτώσει. Αυτή η σχεδόν άγνωστη ιστορική στιγμή αποτελεί την επιτομή του ηθικού διλήμματος που διατρέχει όλο το βιβλίο του Γιώργου Κατσιοκογιώργου «Εκρηκτικά Άτομα» (Ελληνοεκδοτική), το οποίο αφορά την ιστορία της ατομικής βόμβας.

Σε έναν κόσμο που μοιάζει να χορεύει διαρκώς στην κόψη του ξυραφιού, με τις σκιές των πυρηνικών απειλών να πλανώνται πάνω από την ανθρωπότητα, η ιστορία δημιουργίας του απόλυτου όπλου δεν είναι απλώς ένα κεφάλαιο στο βιβλίο της επιστήμης ή του πολέμου. Είναι ένας καθρέφτης που αντανάκλα τα βαθύτερα διλήμματα της ανθρώπινης φύσης, τη δίψα για γνώση και το τίμημα της υπεροχής. Αυτή η συναρπαστική αλλά και ανατριχιαστική διαδρομή ζωντανεύει μέσα από τις σελίδες του έργου που φιλοδοξεί να καλύψει ένα σημαντικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία, φέρνοντας στο φως όχι μόνο τα γεγονότα, αλλά κυρίως το ηθικό και ψυχολογικό βάρος που συνόδευσε την ανακάλυψη του απόλυτου όπλου.

Ο Γιώργος Κατσιοκογιώργος, με ενθουσιασμό και ερευνητική σχολαστικότητα, μας ξεναγεί σε έναν κόσμο όπου η επιστήμη συνάντησε την πολιτική, ο φόβος τη γνώση και οι άνθρωποι τα συνειδησιακά τους όρια. Ο συγγραφέας εξηγεί ότι το κενό στην ελληνική βιβλιογραφία, σε συνδυασμό με την έντονη έλξη που ένιωθε κάθε φορά που ερχόταν σε επαφή με ιστορίες γύρω από την ατομική βόμβα, τον οδήγησαν να αναλάβει αυτό το εγχείρημα. «Πίστεψα ότι ήταν μία ιστορία που άξιζε να ειπωθεί ολόκληρη», μας λέει, και όντως, μέσα από τις 640 σελίδες του βιβλίου, αποκαλύπτεται ένα σύνθετο παζλ ανθρώπων αποφάσεων και ιστορικών συγκυριών.

Η αθωότητα που χάθηκε και η ηθική ωριμότητα

Μιλώντας για τα διδάγματα αυτής της ιστορίας, ο κ. Κατσιοκογιώργος τονίζει με έμφαση: «Αν έπρεπε να συνοψίσουμε σε μία φράση, αυτή θα ήταν ότι η αύξηση της επιστημονικής γνώσης πρέπει να συνοδεύεται πάντα από μία αντίστοιχη, αν όχι μεγαλύτερη, αύξηση της ηθικής ωριμότητας. Η ιστορία της ατομικής ενέργειας ξεκίνησε σε φτωχά, σχεδόν αυτοσχέδια εργαστήρια, από την αδάμαστη περιέργεια επιστημόνων που αναζητούσαν την επιστημονική αλήθεια χωρίς να φαντάζονται τις

στρατιωτικές εφαρμογές της. Όταν όμως έγινε αντιληπτό ότι η σχέση του πυρήνα μπορεί να χρησιμοποιηθεί στρατιωτικά, η επιστήμη έχασε την αθωότητά της». Ο παραλληλισμός με τα λόγια του φυσικού Richard Feynman, ότι η επιστήμη είναι το κλειδί που ανοίγει τις πύλες τόσο του Παραδείσου όσο και της Κόλασης, αλλά χωρίς οδηγίες χρήσης, είναι ενδεικτικός.

Το βιβλίο δεν είναι μία απλή παράθεση γεγονότων. Είναι μία «ιστορία προσώπων, μία ιστορία ιδεών», όπως την περιγράφει ο συγγραφέας. Οι πρωταγωνιστές του Προγράμματος Μανχάταν, με τα λάθη, τις παραλείψεις, τις αγωνιώδεις προσπάθειες και τη σκιά του φόβου να τους καθοδηγεί, αναμετρώνται με τις πεποιθήσεις τους, ακόμα και με τη συνείδησή τους. «Τι θα έκανα εγώ στη θέση τους;», κάτι που παραμένει εξαιρετικά δύσκολο να απαντηθεί ειλικρινά από τη σημερινή, ασφαλή απόσταση», σημειώνει ο κ. Κατσιοκογιώργος, θυμίζοντάς μας ότι τα ηθικά διλήμματα παραμένουν επίκαιρα.

Πρόσωπα που εντριγκάρουν και ηθικές συνέπειες

Όταν τον ρωτάμε για την προσωπικότητα που τον κεντρίζει περισσότερο, ο συγγραφέας αναφέρει τον Leo Szilard, τον «πυροκροτητή» της βόμβας που μετατράπηκε σε μεγάλο πολέμιό της, αλλά και τον Robert Oppenheimer, τον «Αμερικανό Φάουστ». «Ο Oppenheimer παραμένει ο κεντρικός ήρωας αυτής της πνευματικής τραγωδίας. Λέγοντας στον πρόεδρο Truman 'αισθάνο-

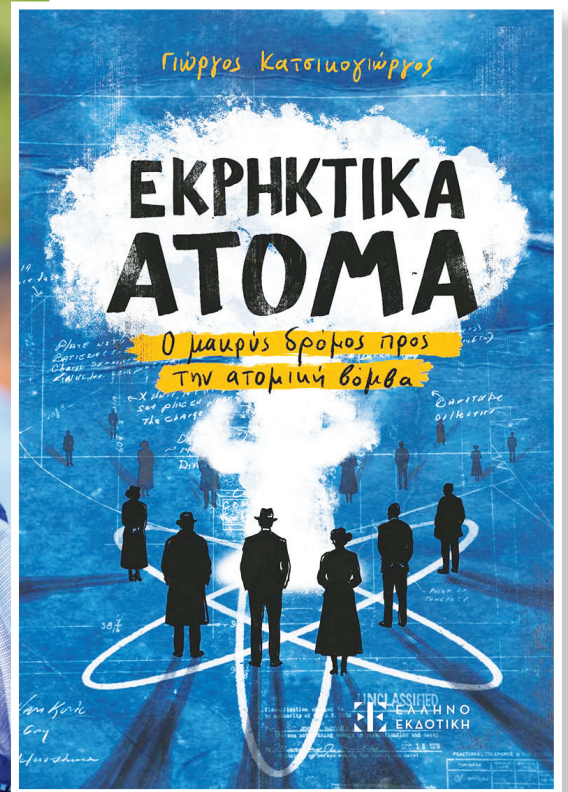
μαι ότι έχω βάψει τα χέρια μου με αίμα', εξέφρασε την απόλυτη πτώση του επιστημονικού ιδεαλισμού», τονίζει ο συγγραφέας. Αντίθετα, ο Werner Heisenberg, με τη στάση του υπό τη σκιά του ναζιστικού καθεστώτος, αφήνει πολλά ερωτηματικά.

Η συζήτηση στρέφεται και στο γιατί οι Δυτικοί πρόλαβαν τους Γερμανούς στην κατασκευή της βόμβας, ένα θέμα που αναλύεται εκτενώς στο βιβλίο. Ο κ. Κατσιοκογιώργος επισημαίνει ότι ήταν συνδυασμός συγκυριών και στρατηγικών επιλογών. «Η ναζιστική ιδεολογία οδήγησε σε μία μαζική διαρροή επιστημονικού κεφαλαίου προς τις ΗΠΑ. Η Δύση «πρόλαβε» επειδή συνδύασε την επιστημονική ελευθερία με την τρομακτική βιομηχανική ισχύ των ΗΠΑ, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική θέση που εξασφάλιζε ασφάλεια».

Επιστήμη, Τεχνολογία και ο ανθρώπινος παράγοντας

Στο σήμερα, η εξάρτηση των επιστημόνων από πολιτικά και επιχειρηματικά συμφέροντα μοιάζει μεγαλύτερη από ποτέ. Ο συγγραφέας τονίζει την ανάγκη οι επιστήμονες να διεκδικούν ρόλο στη λήψη αποφάσεων για τη χρήση των ανακαλύψεών τους, ώστε να αποκτήσουν τη σημασία που τους αξίζει «ως θεματοφύλακες της προόδου της ανθρωπότητας και όχι ως απλοί υπάλληλοι τεχνοκράτες».

Όσον αφορά την ισορροπία τρόμου, ο κ. Κατσιοκογιώργος είναι κατηγορηματικός: «Η στρατηγική της Αμοιβαία Εξασφαλισμένης Καταστροφής (MAD) βασίζεται

στον ορθολογισμό του τρόμου... Όμως ο φόβος δεν αποτελεί ένα σταθερό θεμέλιο. Το τέλος της ισορροπίας του τρόμου θα έρθει μόνο όταν η ανθρωπότητα αποφασίσει ότι η επιβίωση του είδους είναι σημαντικότερη από την επικράτηση της μίας ή της άλλης ιδεολογίας».

Η έρευνα για το βιβλίο αποκάλυψε στον συγγραφέα πόσο συγκλονιστικό είναι «το πώς το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο συμβαίνει μία ανακάλυψη μπορεί να δραματοποιήσει και να μεγεθύνει το ίδιο το γεγονός». Η μετάβαση της πυρηνικής φυσικής από την «αγνή» επιστήμη σε κάτι βαθιά πολιτικό και στρατιωτικό τον εντυπωσίασε ιδιαίτερα. Το ερώτημα γιατί η γνώση μετατρέπεται συχνά σε καταστροφή επανέρχεται. «Ίσως επειδή η φύση του ανθρώπου είναι τέτοια, ώστε να συγγεί την ευτυχία με την ευδαιμονία αναλώνόμενος έτσι σε κάθε είδους προσπάθειες κυριαρχίας. Η ίδια η γνώση δεν είναι επικίνδυνη, ο τρόπος με τον οποίο επιλέγουμε να τη χρησιμοποιήσουμε είναι».

Και παρόλο που η πυρηνική ενέργεια έχει συμβάλει σε επιστημονικά και τεχνολογικά άλματα, η πιθανότητα ατυχήματος δεν μπορεί ποτέ να εκμηδενιστεί, καθώς ο ανθρώπινος παράγοντας παραμένει στην εξίσωση, όπως έδειξε το Τσερνόμπιλ. Για να θωρακιστούν οι σχέσεις επιστήμης και τεχνολογίας, ο κ. Κατσιοκογιώργος προτείνει τη γνώση. «Ότι η επιστήμη όπως και κάθε άλλο ανθρώπινο δημιουργήμα είναι μία ατελής διαδικασία. Μία πολύ ανθρώπινη διαδικασία που οφείλει να γνωρίζει τις αδυναμίες της και τα ελαττώματα που κουβαλάει». Επιστήμη «διεθνής» και «βαθύτερα συνδεδεμένη με τον άνθρωπο» είναι η απάντηση στην αποφυγή μελλοντικών ατυχημάτων.